

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. Елена Юриевна Иванова

по конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ в направление

2.1. Филология (Славянски езици – чешки език),

обявен в Държавен вестник, бр. 44 от 29.05.2018 г.

Кандидат: доцент дфн Маргарита Захариева Младенова

Доц. Маргарита Младенова е преподавател в Катедрата по славянско езикознание на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 1983 г., след като завършва специалността Славянска филология и докторантура в Катедрата по славянско езикознание при проф. Светомир Иванчев в същия университет.

Доц. Маргарита Младенова участва в конкурса за академичната длъжност „професор“ с впечатляваща по обем и качество научна продукция. Представената обща библиография съдържа над 150 заглавия, като по конкурса са представени 3 монографии, 2 учебника, 2 речника в съавторство, 70 статии и студии, 9 хроникални бележки и персоналии, 17 рецензии и 9 сборника, на които е съставител и редактор. За периода от 1998 г. тя е участвала в 46 национални и международни конференции. Представен е и сериозен по обем и съдържание списък на цитиранията (61 позиция).

По-нататък представените по конкурса трудове са оценени групирани според тяхната тематична насоченост.

1. Преди всичко ще се спрем на последната книга на доц. М. Младенова „Семантика на притежателните глаголи в българския, чешкия и руския език“ (Университетска библиотека. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018. 872 с.)

Новаторският характер на това монографично изследване, посветено на описанието на семантичното поле на посесивността в трите славянски езика, се определя преди всичко от триизмерния подход към анализа на материала: 1) стъпаловидната диахронна перспектива и синхронният срез; 2) конструирането на лексико-семантичното поле с отделяне на централни, околоцентрални и периферни зони, 3) единния алгоритъм на описанието за трите езика – българския, чешкия и руския. Всяка от тези съставлящи е важна сама по себе си и би могла да представлява отделно монографично изследване. Комбинацията от тези направления придава на разглежданата работа мащабност и висока научна значимост.

Посесивните отношения се изучават достатъчно активно в съвременната лингвистика в структурно-синтактичен план, но за установяване на организацията на

полето на посесивността, особено в съпоставителен план, този аспект явно е недостатъчно разработен. На семантичната специфика на посесивните единици в славистичната литература се отделя значително по-малко внимание. Доц. Младенова отрежда централна роля в организацията на полето на посесивността именно на лексикалната семантика на глагола, като проследява пътищата за разширяване и трансформиране на семантиката и нейното отражение във формалната структура на изречението.

Несъмнено приносно за съвременните лингвистични изследвания е обръщането към диахронните данни. Съвременният етап от развитието на лингвистичната наука доказва, че „diachronic dimension greatly increases the explanatory power of linguistic theory“ (Bybee et. al 1994: p. 3). В книгата на Маргарита Младенова такова диахронно описание е изпълнено безупречно: избрани са значими исторически етапи (началният етап, XIV в., XVII в. и XX–XXI в.), за всеки от тях са избрани най-важните произведения и анализът е разработен за всеки от трите езика. Описанието на съвременното състояние е осъществено на базата на съответствието между дискурсите употреби в отделните езици, осигурено от обстоятелството, че ексцерпираният съвременен езиков материал е почерпан от взаимните преводи на едно оригинално и две преводни произведения на художествената литература за всеки от езиците. При това основно внимание е отделено на ядрените елементи, а след това – и на по-периферните области на полето, като се стигне и до непосесивните употреби на изследваната лексика.

По такъв начин авторката изгражда общия алогитъм на описанието, който се спазва в продължение на цялото изложение и позволява на читателя да проследи логиката на авторката, независимо от големия обем на текста на монографията (872 стр.).

Многоизмерният подход ѝ дава възможност да направи редица особено важни за славянската лингвистика изводи, свързани с историята на установяване и развитие на посесивните отношения в изследваните езици, включително централните и периферните зони на средствата за изразяване на дадените отношения. Изхождайки от това, че централен предикатен компонент на полето на посесивността е глаголят **(j)ьmeti* и неговите съвременни наследници в чешкия, българския и руския език, авторката конструира лексико-семантичното поле на притежанието, като откроява както основните типове употреби на глагола *имам*, така и наборът от глаголи, с които *имам* влиза в парадигматични връзки.

Авторката обосновава доказва, че за описанието на периферията на полето е необходимо да се обърне особено внимание на лексиката, в състава на която по един или друг начин присъства посесивна сема или тя е подложена на трансформация. Тази разнородна група лексеми в монографията е представена като систематизирана сфера,

свързана както с диахронни, така и със семантични трансформации. Като ценно разглеждаме вниманието на авторката, от една страна, към дискурсите превъплъщения на глаголните употреби, а от друга – към граматикализацията на определените лексеми.

Ще отбележим високата степен на достоверност и верификация на получените данни и надеждността на направените наблюдения. Тя се осигурява от една страна от големия обем на езиковия материал, който е подбран с помощта на методически разнообразни методи, а също и от неговата откритост (срв. на първо място обширния илюстративен материал в текста на книгата и, на второ място приложението „Показалец на анализирания глаголи и предикатни изрази“, което безусловно е важно за верификацията на данните и като цяло е свидетелство за изчерпателност при обработката на материала). Изборът на взаимни преводи в качеството на основен материал позволява на авторката не само да открие семантичните нюанси в употребите на близкородствената лексика, но и да проследи действието на прагматичните фактори, ролята на словоредата и на другите характеристики, които са важни при съпоставянето на изследваните езици. При това основният корпус на материала е допълнен от функционално разнообразни примери от езикови корпуси и други интернет източници.

От друга страна, научната достоверност се осигурява от сериозната теоретична и практическа база на изследването, основаваща се на внимателно изучаване както на съвременните, така и на класически работи, което се потвърждава от обширния списък на библиографията (184 заглавия, към които аз бих препоръчала да се добави и сборникът „Категории бытия и обладания в языке“ (Москва, 1977) и работите на Т.Е. Янко, напр. Бытование и обладание: конструкции с глаголом быть // Логический анализ языка: языки пространств. Москва, 2000), а също и от използването на адекватен набор от методи на изследването – методът на компонентния анализ, семантичния (семасиологичен и ономасиологичен анализ), сравнително-историческият, съпоставителният подход и др.

При това Маргарита Младенова демонстрира както професионален анализ на разнообразен лингвистичен материал, така и аналитичност и убедителност при представянето в обобщен вид на най-значимите положения на предшествениците и изработването на собствена аргументация и концепция. Към това трябва да се добави и важното качество последователно да прилага заявените методи, което позволява повишаването както на аргументативния характер на научното изложение, така и прозрачността на получаване на резултатите.

В резултат на казаното по-горе, анализиранията книга има висок приносен характер и представя своя автор като задълбочен изследовател, при това с мащабно и оригинално мислене.

С посочената тематика са свързани не само редица предшестващи публикации на авторката (напр. от раздел V. № 44, 47, 49, 51, 55, 58, 59, 61, 65 и др.), но и една от последните работи от 2018 г. „Лексикалната семантика и нейните прагматически взаимодействия“ (V.89), в която авторката продължава развитието на дисертационната тема в областта на дискурсните употреби и поставя въпроса за закономерностите в съотношението между лексикална семантика и прагматични фактори на речта. Вж. и оригиналният доклад „Превръщане на екзистенциалните употреби на глагола *имам* в стереотип в историята на българския език“ (VI.13).

2. Значителна част от изследванията на доц. д-р Младенова е посветена на въпросите на Кирилометодиевистиката. Това е 1 монография и редица статии с близка до нея тематика (V №23, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 41, 42, 63, 78).

Този комплекс от работи има ценен приносен характер, доколкото предлага решение на дискуссионни въпроси, свързани със свидетелствата (следите) от Великоморавската мисия на Кирил и Методий, а също и с аргументацията на отстояваната от авторката позиция за местонахождението на Моравия.

Несъмнено тази редица работи разкрива широката славистична ерудиция на Маргарита Младенова, изискваща както голяма теоретична подготовка, така и внимание към всички, понякога много оскъдни и разнородни факти от историографски, археологически, лингвистичен и пр. характер.

Главно място в този тематичен ред заема книгата „Кирило-методиева география и езикова история или Кирил и Методий, западните славяни и какво е (о)станало после“ (София, Херон прес, 1999. 156 с.), целта на която е да представи в цялостен вид проблематиката на кирило-методиевската традиция у западните славяни. Това изисква от автора наистина интердисциплинарно описание: макар в центъра на вниманието да стои филологическата проблематика, преди всичко лингвистичните въпроси, те са вписани в историческия и историко-културологичен контекст, а също са и неминуемо свързани с историческата география. В тази работа се разглеждат наличните в науката данни за следите от Кирилометодиевата мисия сред западните славяни, но също се доказва положението, че Великоморавската мисия на двамата братя се развива в съвременната област Моравия (Morava) в Чешката република, т.е. обосновава се разположението на Велика Моравия северно от р. Дунав.

Книгата се състои от няколко глави, в които авторката последователно провежда своята аргументация. Първа глава „Кирилометодиевият етап на славянската култура“ повдига важните за палеославистиката въпроси за определянето на местонахождението на Моравия. Данните, които се привеждат в книгата на д-р Младенова, показват

вниманието на авторката към най-разнообразни свидетелства на описваната епоха (вж. например параграфите, посветени на анализа на данните от археологията: керамика, оръжие, предмети на духовната култура и др. (с. 17–31). Тук авторката опровергава предположението, че Моравия се е намирала южно от р. Дунав, и привежда аргументи в защита на тезата, че в 9 в. Велика Моравия между реките Дунав, Дие и Морава представлява „единно политическо образувание с монолитна материална култура“ (с. 31)

Сериозната филологическа и общохуманитарна подготовка на М. Младенова се демонстрира в още 2 глави, налагащи привличането на разнообразни знания не само в областта на кирилометодиевистиката, но и на сродните науки. В главата „Десети век и културните традиции у западните славяни“ се описва периодът, който, както е известно, е документиран най-слабо. Въпреки това авторката привежда с максимална пълнота всички свидетелства, позволяващи да се възстановят историческите етапи и културните традиции на западните славяни от онова време. В следващата глава, посветена на XI век, се привеждат сведенията за историята и находките в Сазавския манастир – първото свидетелство за кирило-методиевата традиция на вече християнската Пршемисловска Чехия.

В четвърта глава „Епохата на Карел IV: край и начало“ се разглежда периодът от втората половина на XIV в., който оказва определящо влияние върху установяването на чешката духовност. Авторката демонстрира забележително умение за детайлна работа с езиковия материал от паметници както с латински произход, так и новосъздадени през онзи период и с техните графически характеристики, разкривайки пред читателя картината на развитието и трансформациите на графичните системи. В пета глава „Кирило-методиевият език у западните славяни“ прецизно се анализират свидетелствата за въздействието на кирило-методиевите традиции върху съседните западни страни.

Събраните данни позволяват на авторката да направи значимия за съвременната славистика извод, че кирило-методиевата традиция и особено нейният езиков компонент – кирило-методиевият език участва във формирането на старочешкия книжовен език, при това не с пряко влияние, а чрез посредничеството на говоримия чешки културен диалект. Тя доказва наличието на два периода във взаимодействието между двата езика. През първия от тях кирило-методиевият език е представен в чешките земи с цялостната си структура и паметниците сочат проникване на чешките културни елементи в него на различни равнища. Ценно е наблюдението, че това взаимодействие се подкрепя както в резултат на собствения развой на чешката църковна и религиозна традиция, така и от вторични контакти и взаимодействия (напр. в Сазавския манастир през XI в.).

През втория период, както свидетелстват анализираниите в книгата данни, в местния културен диалект проникват само следи от кирило-методиевия език. Задълбоченото изследване на лингвистичните данни от Виенските и Пражките глоси позволява на авторката да твърди, че тези паметници представляват преходен период между двата етапа. В първата половина на XIVв., по време на т.нар. Карлов Ренесанс, се засилват контактите с хърватските глаголически центрове, което обуславя двустранната насоченост на трансформациите. Именно това взаимодействие е оставило най-ярка следа в историята на чешката книжовност под формата на създаване на принципно новия диакритичен латински правопис.

3. С Кирило-методиевската проблематика се свързани и редица статии на д-р Младенова, издадени през последните години (38, 41, 42). Тук авторката се обръща към два важни източника – Далимиловата хроника и Никодимовото евангелие, срв. (23). В тях са поставени важни за славистиката въпроси, свързани с тематиката и структурирането на тези паметници и техния лексикален състав. Така особено значим е изводът за преобладаващата текстова независимост на Далимиловата хроника по отношение на Хрониката на Козма Пражки: при близостта на тематичните части се наблюдават разминавания в микроструктурата и поетиката на съпоставяните паметници.

Не по-малко значими и приносни са речниковите статии на доц. М. Младенова в Кирило-Методиевската енциклопедия – това са обзорни статии или персоналии. Бих казала, че те са несъмнено авторско постижение: при условие че речниковите статии по принцип са ограничени по обем, в тях сбито и с точни формулировки се предлага най-важната историко-лингвистична информация, дадена с висока компетентност и с посочване на важни литературни източници, вж. например образцовата статия „Традиции кирило-методиевски извън българските земи“ (V. 33).

4. Специално внимание заслужават трудовете, свързани с историята на българската бохемистика и славистика и с методиката на преподаване на чешки език за българи. Тази област е представена с Чешка граматика (II.2) и обемна група студии и статии (V.19, 20, 21, 27, 40, 43, 50, 56, 57, 64, 66, 68, 79.)

Ценността на Чешката граматика (Наука и изкуство, 2004) се определя от факта, че тя за първи път представя чешкия език в съпоставителен план с българския и с оглед потребностите на преподаването на чешки език в българските университети. Нейната тематика и обем, както и включването на граматични упражнения за усвояване на чешкия граматичен материал от българи, са съобразени с особеностите на многочленната поредица „Малки граматики“ на издателство Наука и изкуство, но същевременно обобщава богатия преподавателски опит на авторката от дългогодишното преподаване на

чешки език на български студенти. Съпоставителният аспект в анализа на двата езика не е представен в пълнота, но той присъства във всички случаи, където разминаванията между тях са съществени и е необходимо да се преодоляват в процеса на изучаването на чешки език от българи.

Много полезни са и методическите разработки и размисли, посветени на проблемите на преподаването (V.21, 27, 50, 56). Заслужава внимание участието на М. Младенова като съавтор на учебниците, разработени в международен колектив в рамките на Програмата на ЕК Леонардо да Винчи „Езикът в туризма“ (IV.3, 4).

В статии като V.19, 20, 40, 43, 57, 66, 79, 87, посветени на проблемите на университетската славистика, доц. Младенова като преподавател с голям опит и познания поставя редица назрели въпроси на съвременната българска славистика в условията на преобразуванията в системата на висшето образование, а също така разкрива приносите на редица учени за развитието на българистиката и славистиката.

5. Друга област на изследователските интереси на д-р Младенова е свързана с проблемите на прагматиката и социолингвистиката.

В прагматичния блок вниманието привлича обобщаващата статия „Прагматика и българистика“, която открива тематичния брой на списание „Съпоставително езикознание“ (2016, № 2), посветен на лингвистичната прагматика. Тук авторката се изявява и в тази лингвистична област като добре подготвен специалист, като представя обзор на проблемите в съвременната прагматика, подкрепен от познаване на най-добрите постижения на българската наука в тази област. Изтъквайки ролята на прагматиката сред другите езиковедски дисциплини, авторката групира прагматичните изследвания в няколко тематични области, като за всяка от тях посочва приносни студии на български учени. Така в една не много голяма статия читателят на списанието получава цялостна информация за проблематиката на прагматичните изследвания и обзор на прагматичните теми в България. Вж. и другите статии от тази тематична област (V.26, 65, 75).

Проблемите на социолингвистиката, които в научноизследователската работа на д-р Младенова са били застъпени още в кандидатската ѝ дисертация, се продължават и в редица интересни статии от по-новия период (II.1 и V.22, 37, 39, 45, 52, 53, 54). Ще се спра на две от тях, които подбрах като доста различни по тематика.

Моето особено внимание беше привлечено от статията „Представата за собствения етнотип у чехи и българи в края на хилядолетието“ V.22, където се анализират образите на Бай Ганьо и Йозеф Швейк в националното съзнание на двата народа. Съпоставката на тези двама персонажи е обикновено тема за литературоведски анализ, като се предвижда сравнение на литературни текстове. Д-р Младенова обаче избира друг аспект – тя

разглежда социологически и текстологични основания (преди всичко фолклоризацията), водещи, от една страна, до успоредното разглеждане на двата образа, от друга страна, – различаващи ги „не толкова като типаж, колкото като психологически олицетворения на самовъзприемането на нацията“ (с. 95). Това води до извода за принципно различно място на двамата герои в смеховата култура на двата народа.

Важна тема за типологическите особености на българския език се разкрива в статията V. 45. Докато най-често се твърди, че увеличението на броя на субстантивните композити с непроменено първо съществително е признак на преминаване на българския език към друга (аналитична) типологична група, авторката предлага аргументи, които показват, че носителите на българския език запазват усет за флективността на родния си език. Проведеното анкетиране показва възприемането на тези думи като сложни, като анкетираните го отразяват и графически (правописно), и благодарение на активната морфологическа промяна на втората съставна част.

Теоретичните приноси на д-р Младенова в областта на съвременната и историческата лингвистика и съпоставителното езикознание, умението да се вглежда в дълбочината на научния проблем и прецизната работа с лингвистичния (и не само) материал, са достойни за висока оценка. Авторката разработва собствени, оригинални концепции по най-важните за славистиката теми с отчитане на достиженията на класическата и съвременната лингвистика и ефективните методи за нейното изучаване и прилага знанията си при написване на учебници и учебни пособия. Всичко това, както и дългогодишната ѝ преподавателска работа, дава основание за извода, че кандидатката напълно отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност „професор“. С пълна убеденост предлагам на почитаемото научно жури да подкрепи кандидатурата на д-р Маргарита Младенова за заемането на тази академична длъжност.

Санктпетербург, 3.11.2018 г.

Рецензент

Иванова Елена Юрьевна,

д.ф.н., професор кафедры

славянской филологии Санкт-Петербургского

государственного университета (СПбГУ)

Лично подписано заверено *Иванова Е. Ю.*
Документ подготовлен по личной
инициативе

07 НОЯ 2018

Този документ е архивиран в откритом
доступ на сайта СПБГУ по адресу
<http://spbu.ru/soznanie/uzorst.htm>

Ведущий специалист
Александр В. В. Аким

